

A HOMÁLYBÓL

„... TUDOD: AZÉRT ÉN MÉGIS KÖZÜLETEK VALÓ VAGYOK ...”

EMLÉKEZÉS BALÁZS BÉLÁRA

Juhász Gyula tizenhat éves, amikor a nála egy évvel fiatalabb szegedi születésű Bauer Herberttel — a későbbi Balázs Bélával —, Sz. Szigethy Vilmos felfedezi mindkettőjüket a Szegedi Naplóban.¹

Az 1900/902-es iskolai éveken megpecsételődik a barátság Juhász, Eisner Manó, és a szegedi főreáliskolába járó Balázs között, s ez az összetartozás csak elmélyül és kibővül a pesti Eötvös Kollégium falai között Kodállal, Lukács Györggyel és Bartók Bélával.

1904 őszén, amikor Endrődi Béla szerkesztésében megindul a Virágfakadás, a mindössze egy esztendeig élő félhavi folyóirat, az ifjú írók próbálkozásait összefogó lap szerzői között ott van Juhász és Balázs is. Az indulás fiatalságot idéző éveinek ereje évek múltán is visszafénylik Juhász soraiból: „... Az Ipar-utcai fiúk az időben nagyon erősen készültek valamire ... Mindnyájan úgy érezték, hogy a tarsolyukban hordják a marsallbotot ...”²

Az egyetem befejezését követően Balázs berlini és párizsi ösztöndíjakra indul, de indulása előtt Juhásztól vár segítséget felfedezéséhez³ csakúgy, mint az 1907 októberében befejezett *Halálesztétikájának*⁴ irodalmi elfogadtatásához; ez idő tájt „szegődik” Balázs a Nyu-

¹ *Juhász Gyula 1883–1937*. Szerk.: Paku Imre. Bp. 1962. 18.

² Tűz, 1918. dec. 21.

³ „... Mielőtt elindultam, odaadtam Juhász Gyulának a Gyilkosságot, három nokturnót és még két verset. Fedezz fel! — mondom —. Küldd be A Hétnek! ...” írja B. naplójába, 1906. aug. 22-én. = Balázs Béla: *Napló*. I. 1903–1914. Bp. 1982. 337.

⁴ B. B. a „*Halálesztétika*” c. munkáját 1907-ben — még Bauer Herbert néven — doktori disszertációnak írta, eredeti címe: *Az öntudatról*; nyomdai megjelenésére csak 1908-ban került sor Deutsch és Márkus S. ny. kiadásában. Elsőként Juhász Gyula méltatja a Szabadság 1908. febr. 16-i számában.

gathoz, és ez a lépése csak kezdete az irodalmi berkekben megélhető megaláztatások sorozatának, és forrása annak a hitevesztettség érzésnek, mely annyira jellemző Balázusra pályájának első szakaszában: „... Osváttal a New York kávéházban beszélgetvén hosszan... Megmondta, hogy a verseim nem tetszenek — gúnyosan mosolyog a magyarságomon... Idegenben vagyok... Végeredmény: hogy megingott a magambiztossága...⁵ Még mindig meg kell örülnöm, ha a Nyugatban vagy Új Időkben leközlök egy dolgomat. Máshova nem is jutottam még be. Hitem magamban evvel nem erősödött, és ha nem is veszett el, de annyi ember fogadott vállvonogatva és közönnnyel, hogy megingott a biztosságom, és kénytelen vagyok magamat csak írónak tekinteni az írók között... Megismerkedtem irodalmi körökkel — és ezt feljegyzésre méltó lépésnek tartom. Most örülök, hogy befogadtak. Megmaradt a titkos szándék és remény, hogy majd izolálni fogom magam... Nagykorú vagyok, és még mindig nem találtam meg magam...” — írja *Naplójába* 1908. augusztus 4-én.⁶

Nem véletlen, hogy Juhász Gyula hívó szavára örömmel csatlakozik a nagyváradi *holnaposok* közé; Nagyváradhoz családi szálak is fűzik: Rechtené Bauer Zsófia, apai részről a legidősebb nagynénje, aki a nagyváradi polgári és kereskedelmi leányiskola igazgatónője, és sokat vár unokaöccse irodalmi terveitől. A váradi 'holnaposok', a maguk kitörni készülő terveikkel vonzzák az amúgy is megjelenési lehetőséget kereső, önmagával és a világgal egyaránt elégedetlen író, aki a pesti 'exclusiv' körökkel nem találja meg sem a hangot, sem a kapcsolatot. Balázs megragadja a kínálkozó alkalmat, és több versét elküldi *A Holnap* I.⁷ antológiát szerkesztő nagyváradiaknak, továbbá az alább közölt, nyomtatásból még nem ismert Juhász levél⁸ szerint önzetlen kritikával él Ady ellenében az író- és pályatárs, Dutka Ákos védelmében:

júl. 17.

Szeged, Ipar u. 13.

Drága fiam, Köszönöm leveledet és biztosítalak, hogy „annak dacára” is nagyon szeretlek és becsüllek. Dutka nagyon tetszik Balázs Bélának, azt mondja, hogy a Budapest verse a modern líra egyik leg-

⁵ B. B.: *Napló*. I. 461.

⁶ B. B.: *Napló*. I. 476.

⁷ *A Holnap*. Sajtó alá rendezte Antal Sándor. Nagyvárad, A Holnap Irodalmi Társaság kiadása. 1908. 191 p.

⁸ Lelőhely: MTAK Kézirattár, jelzete: Ms 4196/55; autográf levél, 1 f. + 1 boríték.

maradandóbb remekverse. Osztom. Te pedig irj (szintén)⁹ tovább olyan szép verseket, mint a máris országos nevű kicsapott légátusok dala. Még mindig szép vers!

Ady barátunk Dutka Ákos címen „önarcképet festett” — mondja Balázs és igaza van. Dutka nem Ady. Most jobban látom, mint valaha. Mi pedig tartsunk össze és szeressük egymást, a N. N. pedig menjen Picardiába! Apropos: a drámám veszettül készül. Szász Gyizy Szegeden konferál, itt van Revere Prospers mester is, de nem prosperál. Itt voltak a dánok, itt van Szűcs Laciné Zsoltoványi. Vörös Hit csókoltatom — a kezén. Mondtam én, hogy művésznő a talpacs-káján! Szabó Gizit táviratilag idehívtam! Apópò: a kötet eddigi, főleg Balázs nyomásából egy példányt azonnal, ha szeretsz, küldesz!!!!!!?!!?!!?

Juhar Jegenye
Jim-Jávor-stb.

[a boríték címzése]:

Nevezetes
Emőd Tamás úrnak,
Balhé Jenő barátjának,
Nagy-várad

dr Fleischer Béla irodája
Rákóczi út — Úri utca

[a postabélyegzők kelte]: Szeged
908 júl. 17.
Nagy-Várad
908. júl. 18.

Az álnéven író Juhász Gyula, levelét a holtaposok legifjabb költőjének, a húsz éves Emödnek — családi nevén Fleischer Ernőnek — címzi, aki a *Kicsapott légátusok dala* c. versén kívül még hat költeményével szerepel *A Holnap* I. antológiában, és a N[agyvárad] N[apló] munkatársa.

Ami Juhász Gyulát illeti, ő már túl van a máramarosi és lévai hónapok megpróbáltatásain, és 1908. febr. 12 óta a nagyvárad pre-montrei főgimnázium tanára, nyári vakációját szegedi otthonában tölti, innen írja a fenti levelet, mely tömörsége mellett is számos érdekes pillanatot, írói reflexiót rögzít: Balázs, aki ebben az időben még nem dicsekedhet verseskötettel, őszinte elismeréssel írhatott Juhásznak Dutkáról. Az 1908-ban már második kötetével¹⁰ jelentkező

⁹ Kéziratban a „szintén” szó áthúzva.

¹⁰ Dutka Ákos: *Vallomások könyve*. Nagy-Váradon. 1904. 108.
Dutka Ákos: *A föld meg a város*. Bp. 1908. 110.

Dutkát elsőként Juhász méltatja a Szabadság 1908. márc. 29-i számában, másodjára Ady ír kétes értékű dicséretet a Nyugatba.¹¹ Ady a cikkében előbb szót ejt „egy sereg Ady-öccs”-ről, majd kissé „tervelt”-nek, „programos”-nak, de végül is „versek”-nek nevezi a Dutka-kötet darabjait. Balázs Béla felháborodása a fentiekben közölt Juhász-levél tolmácsolásában erre az Ady-cikkre utal. *A Holnap* I. antológia 1908 szeptemberében megjelenik, majd november 15-én az Új Időkben Ady *Duk-duk afférja* is; az igazi nagy irodalmi hullámok elülnek már, amikor Balázs 1909. januárban így összegez: „... A nagyváradi „Holnap”. Ebben nekem volt a legcsendesebb sikerem... Cikket írtam a Nyugatba. Csak azért, hogy levegőn legyen a nevem, ... és melegen tarsam magamnak a Nyugatot. ... Verseket küldtem mindenfelé, de nem kellettek. Végre az Új Idők leköszölt vagy négyet. De nem ismernek... Általában a Bristol Nyugatasztalánál lassan megismerkedtem az új magyar irodalom alakjaival. ... Közel léptem, és benéztem a kapun, mint egy koldus, aki elátkozott királyfi...”¹²

1909-ben bemutatják első drámáját a *Doktor Szélpál Margit*¹³ a Nemzeti Színházban, a következő évben megjelenik első verseskötete *A vándor énekel*,¹⁴ s ez utóbbi kapcsán a kritikusok igen megnyomják a tollukat, ha egyáltalában figyelemre méltatják; különösen érzékenyen érinti Balázst a Herczeg Ferenc szerkesztésében megjelenő Új Idők, amelynek 1910. 49. számában nem kevesebb jelenik meg Váradi György tollából, mint az az állítás, hogy Balázs, Jákei Aladártól és Gárdonyi Gézától „lopott”; A Hét¹⁵ sem elnézőbb, miszerint „ostoba zagyvaság” a Balázs-kötetről alkotott véleménye. Az egyetlen, aki Balázs megkeresésére és kérésére pozitív véleményt ír, Lukács György.¹⁶

1911 júniusában Balázs valósággal megszökik Budapestről, hogy néhány napot Szegeden töltsön: „... Szeged oly szent változatlan-

¹¹ Ady Endre: *A föld meg a város. (Dutka Ákos verses könyve.)* In: *Ady Endre Összes Prózái Művei*. IX. Bp. 1973. 235.

¹² B. B.: *Napló*. I. 481–482., 483.

¹³ B., a *Doktor Szélpál Margit* c. tragédiáját 1906. dec. 31-én befejezte, 1909-ben megjelent a Nyugatnál; a szindarab 1909. ápr. 30-án megbukott a Nemzeti Színházban, majd többszöri átdolgozás után ismét megjelent 1918-ban.

¹⁴ B. B.: *A vándor énekel*. Versek. Bp. 1910.

¹⁵ B. B. levele Lukács Györgynek. Bp. 1910. nov. 16. körül. *Lukács György levelezése (1902–1917)*. Bp. 1981. 272.

¹⁶ Lukács György: „*Die Gedichte von Béla Balázs: A vándor énekel*. Pester Lloyd, 1910. dec. 18. 33–34.

sággal őrzi múltamat, első és véget ütő álmomat, életem értelméről és céljáról, mint valami oltári fétis. A régi utcák, a Tisza és a tápai rét . . .”¹⁷

1912-ben *Misztériumok*¹⁸ címen megjelenik három egyfelvonásosa a Nyugat kiadásában, köztük *A kékszakállú herceg vára*, melynek kapcsán Juhász Gyula kétszer is hallatja hangját a Független Magyarország¹⁹ hasábjain.

1912 nyár elején Berlinből hazajövet a Nyugat krízise fogadja: „. . . A lappangó, keresztül-kasul egymásutálás kitört. Főképpen Osvát gyermekkertészete ellen támadtak fel Hatvany, Ady, Kaffka és a részvénytársaság is. . . Ez intrikák vége különben a következő lett: Hatvany végképp otthagya a Nyugatot. Tehát a Nyugat megint szegény, és ki tudja, fog-e fizetni? *Ignotusé* a lap. Osvát Ernő neve lekerült, és Adyé felkerült a szerkesztőhelyre — de Osvát „lektor”, és ennél fogva kevés vagy semmi sem változott . . .”²⁰ — ez a változás ha csak rövid időre is, mégis kedvezőbb körülményeket teremt Balázs számára a Nyugatnál. (Ugyanez év augusztusában néhány napot Nagyváradon tölt.)

1913 fontos év Balázs Béla számára: búcsút mond a középiskolai tanárságnak, szeptemberben „lakást vesz ki” Hajóséknál a Zsolt utcában, ahol 1915 augusztusáig lakik, és feleségül veszi Hajós Editet. Feltehetően 1913 szeptembere és 1915 augusztusa között írja Balázs Béla az alábbi levelet²¹ Dutka Ákosnak, Nagyváradra:

¹⁷ B. B.: *Napló*. I. 489.

¹⁸ B. B.: *Misztériumok*. Három egyfelvonásos. Bp. 1912. (*A kékszakállú herceg vára — A tündér — A Szent Szűz vére*.)

¹⁹ Független Magyarország. 1910. júl. 20. és 1913. febr. 2. számok.

²⁰ B. B.: *Napló*. I. 580—581.

²¹ Lelőhely: MTAK. Kézirattár, jelzete: Ms 4188/232; autográf levél, 1 f. — B. B. 1913 szeptemberétől 1915 augusztusáig az I. ker. Zsolt utcában lakott. Minthogy 1914 szeptemberében B. bevonult a háborúba, s utána még hosszasan betegeskedett, a levél megírásának a keltezése 1913. szept.—1914 szeptembere közé szűkíthető; mivel az idézett levélben az szerepel, hogy „. . . Valószínű, hogy még lerándulok egyszer Váradra a *télen* . . .” valószínűsíti azt a behatárolást, miszerint B. B. 1913 őszén írhatta a levelet nagyváradai barátjának, Dutka Ákosnak. Amennyiben a fenti következtetés helyes, úgy csakis a *Misztériumok* (1912) c. kötetét küldhette Dutkának, s viszonzás-ként tőle az ugyancsak 1912-ben megjelent *Új verses könyvét* kéri. A *Misztériumok* c. kötet az, melyet B. végső elkeseredésében a következő sorokat mellékelve küld Adynak 1913 végén: „Leteszem eléd, mint zászlót. Elmondom azt is, hogy ez az első jó könyvem. Az első,

Budapest I. Zsolt u. 11. I.

Kedves Ákos

Kár, hogy nem találkoztunk Váradon. Mi van veled? Kérettlek: nem jöttél. Haragszol vagy csak gög[!] (Utóbbi nem volna baj.) Remélem megkaptad azóta könyvemet? Valamelyiknek a fiúk közül akik velem voltak átadtam számodra. Olvasd el. Nem csak azért mert legjobb könyvem hanem mert az *első*, mely *engem* reprezentál lényegemben és végső szándékaimban. Ritkán találkozunk keveset beszélhetünk: vedd ezt a könyvet, úgy emberileg is, baráti megnyilatkozásnak. Azonkívül nagyon szeretném ha te írnál róla. Nagyon fájna és először fájna ha agyonütnék, vagy agyonhallgatnák. Mert eddig legfeljebb egy könyvemet sajnáltam (sohase nagyon) most magamat sajnálnám. (nagyon!) Kérlek adminisztráld kicsit Nagyváradon. Verseskönyvedet láttam kirakatban. Nincs nekem holott nagyon érdekel és írni is szeretnék róla. Ha van példányod küldj, ha nincs majd szerzek. Mindenesetre írv egy pár sort. Valószínű, hogy még lerándulok egyszer Váradra a télen. Viszontlátásig üdvözlő régi barátsággal

Balázs Béla

Balázs 1914 szeptemberében bevonul a háborúba, ahol október 28-án csaknem egész zászlóalja meghal, és ő három hónapi frontszolgálat után előbb egy horvát kolerakaranténba, később Budapestre kerül. A fronton szerzett súlyos, sokként ható élményekből születik a *Menj és szenvedj te is* c. háborús naplója, melynek első három részét a Nyugat közli folytatásokban, 1916-ban a gyomai Kner nyomda is kiadja *Lélek a háborúban (Egy honvédtizedes naplója)* címen. Valójában a háborús napló a közvetlen „oka” annak, hogy Balázs szakít a Nyugattal: Ignotus ugyanis nem hajlandó közölni a napló negyedik részét: „... De hát ilyesmi azelőtt is történt — írja Lukács Györgynek 1915. február 28-i levelében — Most azonban megragadtam az alkalmat, és udvariasan és összeveszés nélkül távoztam. Mindenről beszéltünk már régen. De most azt érzem, hogy *tenni kell*, és hogy *nekem olyannak* kell lennem, hogy higgyenek nekem és kövessenek. Azt gondolom újra, hogy organizálni kell a tisztességes

---

melyet ha ütnek, nem húzhatom ki magam alóla, mondván: ez a könyv nem én vagyok. Ez igenis én vagyok.” alias: „... az *első*, mely *engem* reprezentál lényegemben és végső szándékaimban...” A kötet, melyet eddigi pályafutásán „sajnált”, minden bizonnyal az 1911-ben megjelent *A vándor énekel*, mely sajtóvisszhangját tekintve megbukott.

embereket és egy társadalmi-etikai kaszt-háborút indítani, mert különben ez az ország végképp elrohad . . .”²²

1915 tavaszán még gyakran megfordul Szabadkán a gyakori orvosi felülvizsgálatok miatt, októberben azonban végérvényesen Budapestre költözik. Ez idő tájt mögötte van már a *Kékszakállú*, a *Halálos fiatalság*, elkészült a *Tristan hajóján*²³ c. kötet kéziratával, és kialakulóban van — saját szavaival élve — „leg-Balázsabb írása”, az 1907 óta tervezett regényálom a „*Nehéz emberek*”,²⁴ melyet Lukács György biztatására 1916. márc. 14-én írni kezd. Feltehető, hogy ebben az esztendőben írja Balázs következő levelét²⁵ az akkor még Nagyváradon élő *holnapos* jóbarátnak, Dutka Ákosnak:

Fővárosi
Pedagógiai Könyvtár

Dedves Dutkám

Fogadd szeretettel ezt a legkeservesebb könyvemet, melynek alkalmából már hazaáruló is lettem. Arra kérlek, hogy írd róla a Nagyváradiaknak. [!] Azóta hogy a Nyugatnál is elvonultam úgy élek itt Budán, hogy magam is elfelejtem, hogy létezem. Jólesnék nekem, ha kicsit nyilvánossá lennék megint. A Nagyváradiakat [!] üdvözlöm. Tudod: azért én mégis közületek való vagyok. Arra kérlek még, hogy azt a számat melyben írtál *2 példányban* küldjed el nekem.

²² B. B. levele Lukács Györgynek. *Lukács György levelezése* (1902—1917). 583—584.

²³ B. B.: *Tristan hajóján*. Versek. Gyoma 1916. — B. még kéziratban 1916 októberében elküldte a verseket Lukácsnak, aki ígéretéhez híven ismertetést írt róla a Nyugatnak (L. Gy.: *Megjegyzések Balázs Béla új verseiről*. Nyugat, 1916/23.).

²⁴ B. B.: *Isten tenyerén*. Reg. Cluj, 1921. Újabb kiadásban: *Lehetetlen emberek*. Bp. 1965.

²⁵ Lelöhely: MTAK Kézirattár, jelzete: Ms 4188/233; autográf levél, f. B. *Lélek a háborúban* c. háborús naplóját küldi Dutkának, melyet Kner Izidor 1916. áprilisban kiadott. A hadinapló megjelenését követően a „nacionalisták — osztrák-magyarok, a radikálisok — militarista disznónak” tartják 1916. máj. 6-i naplóbejegyzése szerint, továbbá a hadinaplót „árulásnak” minősítik, írja máj. 21-én; ezért kéri Dutkát, hogy írjon a nagyváradiaknak a könyvéről. A regény, amelyet a levelében említ, az *Isten tenyerén* c. regénye, mely nyomdai megjelenése előtt — naplójában — még a *Nehéz emberek* címet viseli.

Mit művelsz? Én regényt írok!!! Már amennyire kissé megrokkant testi erőm engedi. Szeretnék megint egyszer látni.

ölel Balázs Béla

Nem hívatnál meg *Nagyváradra* valami előadást tartani? Legalább találkozoznánk megint.

MARTH HILDEGARD

FÖLDES IMRE PÁLYAKÉPÉHEZ

Az 1881-ben született drámaíró számára a huszadik század hozta meg az irodalmi és színpadi sikereket. Művei eljutottak Európa sok színházába és a tengerentúlra is. Az 1972-ben megjelent *Herders Musiklexikon* Ábrahám Pállal együtt említi két operett ürügyén. *A Die Blume von Hawai* és a *Viktória und ihr Husar* szerzői között — A. Grünwald és F. Löhner-Beda társaságában — ott van Földes. Ez pályájának harmadik szakaszára vonatkozik. Évtizedekkel korábban a radikális polgárság szószólója volt, színpadi műveiben és regényében a bajokkal, gondokkal küszködő kisember sorsát mutatta be. A Nemzeti és a Vígszínház, a Magyar és a Király Színház tűzte műsorára drámáit (egyik-másik százas, kétszázas szériában ment). Darabjait hosszú ideig „színházmentőnek” titulálták. *A császár katonái* és a *Hivatalnok urak* társadalmi színműveit többször felújították és neves kortársak — Ady Endre, Móricz Zsigmond, Tersánszky Józsi Jenő — vállalkoztak értelmezésére. A századforduló körül háromszor nyerte el a Kóczán-díjat. Később húsz évig volt a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének ügyvezető elnöke. Munkabírásról, precízégéről és sikereiről legendák keringtek. S mégis, a magyar dráma huszadik századi útját összefoglaló munkákból sokszor hiányzik a neve. Miért? Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Herczeg Ferenc kortársa volt. Ez lenne a magyarázat? Ők homályosították el Földes sikereit? Nem! Itt szándékos feledékenységről van szó. A hallgatás csendjét meg kell törni! *S eredeti* dokumentumokkal megvilágítani Földes Imre pályáját. Erre vállalkozik ez a dolgozat. Művek, események, sikerek megidézésére.

Pályakezdés

A kaposvári iskolaévek, majd a budapesti egyetemi tanulmányok már a drámaírói kísérletek idejét is jelentették. Egyetemistaként írta *A király arája* című verses, történelmi vígjátékát. A mű mindhárom jelzője érdekes. A fiatalember kezdetben úgy gondolta, hogy a drámái